

ORUÇ ANALARI

İsmail KARA¹

Ramazanla, oruçla, sahurda, iftarla hatırlayabildiğim ilk tanışıklıklarım kışın karı, buzu ve soğuğu ile hükmettiği aylara rastlar.

Rize'nin sahilden 30-35 km. içerde, Erzurum yolu üzerinde bir nahiyesi: Güneyce. Henüz elektriğe kavuşmasına çok var.

Köyün dinî hayatı komşu köylere göre hayli gelişmiştir. İki Kur'an kursundan biri yakın şehirlerden yatılı talebe almaya mecbur kalacak kadar yaygın bir şöhrete sahip. Samsunlu, Giresunlu, Erzurumlu, Bayburtlu, Artvinli birçok hafızlık yahut talim-kıraat öğrencisi var... İkinci kurs ise daha mütevazı ve daha mahalli. Bu sebeple hafız oranı çok yüksek değil.

Köyde 10 cami var o zaman. Bu biraz da Karadeniz'e mahsus dağınık yerleşim tarzının bir neticesi. Fakat mahallelerde caminin dışında herkesin paylaştığı, katıldığı bir başka müessese yok. (Şimdi cami sayısı 15'i geçti sanırım). İmam kadrosunu dolduranlar bugüne göre daha iyi. Hepsî köylümüz ve hafız, bir kısmı aynı zamanda hoca; belli ölçülerde Arapça ve İslamî ilimler tahsil etmiş. Vaaz edebilir, dinî soruları cevaplandırabilir.

Özellikle kış aylarında çocukluk çağından çıkan bütün erkek nüfus ikinci geçereklerinden yatsı namazının kılınışı sonrasına kadar *dersane* denilen caminin oturma mahallerindedir. Sohbet, dedikodu, sigara (sonraları çay da ilâve edildi), şakalaşma, iddialaşma, şekerleme, arasıra atışma... hepsi gani.

Kış aylarının Cumartesi günlerinde kuşluk vaktinden öğle yakınlarına kadar Büyük Cami'de kadınlara vaaz vardır. Yaşlı analar, genç kızlar yeni peştemal, dolaylık ve fistanları, yelekleri, kuşakları, kısıklıkları, yün çoraplarıyla Büyük Cami'nin yolunu tutmuşlardır. Birkaç kişilik gruplar hâlinde ve arkalarında hayır için camiye getirdikleri odun yükü ol-

¹ Son kitabı "Resimli Cumhuriyet Din Kitabı" Türklerin modernleşmeye başladığı günden bugüne kadar yaşadığı, yaşamakta olduğu ve yaşayacağı problemler alanlarıyla ilgili derinlikli analizler ve sentezler içeriyor.

duğu hâlde yola koyulmaları Büyük Cami'den "vurulan" boru sesine bağlıdır.

Kumanya

Bizim için, çocuklar için Ramazanın ilk işareti "kumanya" alımı idi. Evin kaynanası veya gelini yeni küçük sepetini sırtına alır, Bakkal Balcı'nın veya Dere (Çarşı)'deki dükkânların yolunu tutardı. Hemen herkesin aldığı Ramazan kumanyası malzemesi şunlar: Birkaç kilo toz şeker, iki veya beş kiloluk zeytinyağı, bir-iki kilo pirinç, birkaç kilo buğday unu (beyaz un), bir-iki kilo makarna, yarım veya bir kilo iç yağ, bir-iki kutu bisküvi (yemek için değil baklava yapımında kullanmak için)...

İşte hepsi bu kadar...

Ankara'da veya İstanbul'da oturan köylümüz bazı zenginler tanıdıkları bakkallara haber göndererek onlar vasıtasıyla akrabalarına, yaşlı kadınlara ve fakir ailelere kumanya dağıtırlardı. Fakir ailelerin, bakkallardan gelecek bu kumanya haberlerini büyük bir heyecan ve kendilerine mahsus gizlilik içinde beklemelerinin bazı örneklerine ben de şahit oldum. Kendine kumanya alırken fakir komşularını unutmayan köylüler de hiçbir zaman eksik olmazdı.

Zengin olsun, fakir olsun ailelerin kumanya alımları büyük ölçüde veresiye olurdu, mahallî tabirle "deftere vurulurdu". Hemen her evin tanıdık bir dükkânda veresiye defteri olurdu. Bu biraz da gurbetçilikten kaynaklanıyordu. Memurlar defterdeki hesaplarını aybaşı kapatırken gurbetçilerin hesapları altı ay, bir sene, nadiren daha da fazla açık kalırdı. O zamanlar enflasyon hızı çok düşük olduğu için bu gecikmeler taraflar için herhangi bir problem doğurmazdı.

Bakkal dükkânı sahipleri veresiye alışveriş yapan kadınlarla para ve ödeme konusunda genellikle muhatap olmazlardı. Defter kabardiysa veya bakkalın kendi ihtiyacı varsa yapacağı şey bir başka gurbetçi ile evin adamına haber salmaktı. Veresiye yüzünden mal vermeyen, kadını boş çeviren, onun yüzüne karşı kocasının aleyhinde konuşan bakkallar da yok değildi ama kimse bu davranışı hoş karşılamaz, doğru bulmazdı. Zavallı kadının ne kabahati vardı, boyu devrilesi kocası arayıp sormamış, borcuna sahip çıkmamıştı!

Babam köyün Büyük Camisi'nin imamı olduğu için gurbetçiliği dışımızda bir hadise, komşularımızın ciddi bir meselesi olarak gördük ve hissettik desem doğru olur. Fakat bizim de Kutuz Hoca'nın imamlık yaptığı caminin yanındaki Balcı Hasan'ın dükkânında "defter"imiz vardı. Ramazan hazırlığı hariç annem bu bakkala hiç uğramaz, ihtiyaçları bize söyler, biz alır getirirdik. Balcı amca da deftere yazardı; güvenilir bir insan, babamın cemaatından biri olduğu için neyi ne kadar yazdı sormazdık, babam da deftere hiç bakmadan aybaşı hesabı öder, kapatırdı.

Ağabeyim Mustafa'nın küçüklüğünden kalma hoş bir hatıra da var; herhalde küçük bir şey alması için bakkala gönderirken annem para vermeye kalkmış, o da defterden habersiz olarak "para lazım değil, Balcı amca bana bedava veriyor, para istemiyor" demiş...

Sahur ve İftar Sofraları

Beş altı yaşlarına basmış bir çocuk için sahura kalkmak, iftar sofrasına kurulmak, hele hele oruçlu muamelesi görmek kadar heyecan verici ne olabilir?

Büyüklerimizle akşamdan sıkı pazarlık yapardık. Analarımız bir taraftan bizi kaldırmak istemezlerdi, çünkü kıştı, soğuktu, uykumuz bölünecekti. Diğer yanda ise çocuğunu oruca alıştırmak, Ramazanın zevklerine, kendine has tatlarına ortak etmek gibi insiyakî duyguları vardı. Neticede birkaç defa uyandırıldığı hâlde tekrar uyuyan, artık kaldırılmamakla tehdit edilen çocuk yalınayak, yaka, bağır açık, yarı uykulu gözlerini oğuştura oğuştura sahur sofrasına gelmiştir.

Önce sofrayı bir süzer. Onun için öncelikli şey zaten sahur ve iftarların özellikle tatlı yemekleridir. Baklava, lokma (çırılta), bal, pekmez veya şeker şerbeti... Başlangıç yemeği olarak tereyağı, peynir, çökelek (minzi) ve mısır unu-mısır ekmeği ile yapılan *muhlama*, *çumur*, *kayağma* hazırlanmışsa nurun alâ nur. Bu yemeklerin hepsi yağlı ve kızarmış yemekler. (Doğrusu şimdi bu yemekleri nasıl yiyip de susuzluktan kavrulmadan oruç tuttuğumuzu anlamaya, hatırlamaya çalışıyorum). İftarda da diğer yemeklerle birlikte bunlar da yer alırdı.

Çocuklar için çok nazik nokta şurası idi: Sahura kalkmadığınız veya iftar sofralarına oturmadığınız zaman bu yemeklerden mahrum kalma

ihtimaliniz çok fazla. Tatlılar bitebilir, tencereler süpürülebilir. Daha da önemlisi yağlı ve tava yemekleri zaten bir öğünlük ve bir sofralıktır.

Ananıza nazlanarak ne yapıp edip orada bulunmalısınız.

İlk acıktığınızda veya susadığınızda orucunuzu bozduysanız iftar vakti için sabırsızlanmanıza gerek yok. Ezan okunmaya başlar başlamaz oyunu bırakarak koşarsanız sofraya yetişirsiniz. Esas zorluklar ve keyifli/tedirginlik verici hâller küçücük bünyeleriyle orucu akşama kavuşturan çocukları bekliyordur.

Köyün yerleşimi çok dağınık olduğu için Büyük Cami'den okunan ezan her taraftan işitilmeyebilirdi (diğer camilerin imamı Büyük Cami'nin sesini duymadan ezana başlamazlardı). Onun için hem boru "vurulur" hem de köyün yerleştiği yamacın karşı yamacından (Hakupağaradan), komşu köylerin de duyabileceği tarzda toplar atılırdı; mahallî tabirle "top patlardı". Epeyce uzak bir mesafede olduğu için topun önce ağzından çıkan alevinin ışığı görülür, sonra sesi bütün vadiyi sarardı. İşte çocukların en keyifli ve belki de en sabırsız anları, evlerinin bir yerinden bu topun ışığını, ardından sesini ve bununla birlikte ezanın okunmasını bekledikleri anlardı.

O son dakikalar ne kadar da uzardı ya Rabbim. Sanırsın ki dakikalar yıl olmuş. Anneler o yakınmalara ne kadar sabırlı idi! Bir taraftan sofraya için koşuşturur, eksikleri tamamlar, bir taraftan da sabırsızlanan çocuklara neşeli laflar yetiştirir, takılır, şakalaşır...

İster şehirde isterse köy, kasaba gibi daha küçük yerleşim birimlerinde olsun mahalle, geleneksel olarak caminin etrafında şekillenir. Cami dinî hayatın olduğu kadar sosyal yaşantının, insanî ilişkilerin, buna bağlı olarak yerleşmenin de merkezindedir. Çok yönlü bu merkezîlik herhâlde en çok Ramazan ayında hissedilir. Analar, hususen dindarlığı önemseyen hanımlar iki mevsimde çocuklarının cami ile ünsiyetlerinin artmasına dikkat ederler. Biri Ramazan ayıdır, erkek çocuklarının cami cemaatine bir şekilde karışmasını, özellikle teravih namazını kılmasını ister, bunun için evladını teşvik eder, vaatlerde bulunur. İkincisi de kış aylarında namaz surelerini ve dualarını, bunun yanında ilmihal bilgileri ve namaz kılmayı öğrenmesi için kuşluk vaktinden öğleye kadar erkek ve kız çocuklarının camiye gitmesini sağlamaktır.

Bayramlar, Bayramlıklar...

Yine köydeyiz. Bayram için ev ve cami temizlikleri... Çocuklar için de bayramın birkaç gün öncesinden başladığı köyde... Durmuş Hacı Hüseyin'e diktirilmiş geniş bir kadife pantolon, (Rahmetli zaten normal darlıkta bir pantolon hiç dikmezdi), yeni bir Trabzon lastiği (Derby marka olursa birinci sınıf kundura yerine geçer), satın alınmış veya evin yaşlı erkeği tarafından örülmüş yeni bir çift yün çorap ve nihayet bir gömlek...

Böyle bir "takım" düzebilene aşkolsun; Cennetliğin tâ kendisi.

Babası gurbette inşaatçı olan arkadaşlarımızın bazıları daha şanslı sayılırdı. Baba ya kendisi gelirken çocuklarına üst-baş getirir veya bayram için köye gelen bir arkadaşıyla gönderirdi. Fakir ailelerin çocuklarını daha da koyulaşmış bir hasret beklemektedir. Anneleri becerikli ise eski pantolonlarını yıkar, yamar, paçalarını düzeltir eksik düğmelerini tamamlar, eli yüzü düzgün hâle getirir. Eski lastik ayakkabılar gürül gürül akan çeşmenin altında yıkanır (bundan iyi boya ve cila olur mu?), altı nisbeten az yırtılmış veya erimiş çoraplar altı tamamen "gitmiş" olanların bilek kısımları kullanılarak yamanır, dikilir. Dikiş için çoğunlukla hâlâ kendirden mamul iplik kullanılmaktadır. Biraz kalıncadır ve yamanın üzerinde kendini belli eder. Hele diken hanımın eli çok yatkın değilse... Sanayi malı makara ipliği olan ev azdır. Zaten naifliği ve dayanaksızlığı sebebiyle pek makbul de sayılmaz.

İşte çocuklar bayram akşamına çıkmıştır. Alacakaranlıkta köyün meşhur tüfek ve tabancaları şakımaya başlamıştır. Köyün yüksek yerlerinden peşpeşe patlayan tüfek mermilerin çoğunun sesi tanıdıkır. Halinz'dan Tahir atıyor, Kutuz'un mahallesinden Adem veya Tolan atıyor, Mihçiler'den Mutika atıyor... Sesi ve yankısı güzel ve yüksek tonda olsun diye kayalara ateş edilir. Çift (yankılı) patlamaya *kumbaralı patlama* denirdi.

Yatmadan önce ölülerin ruhu için Kur'an okuma ve yıkanmak faslı var. Ateşe kalın odunlar atılır, bu yolla hem ısı oranı yükselir hem de aydınlatma artar. Her evde büyükçe bir leğen (*yıkanma teknesi*) vardır, kimisi bakır kimisi kızılâğaçtan mamul. Leğen ateşe yakın bir yere yerleştirilir. Anne büyük güğümde suyu ayarlar. Önce erkek çocuklar

yıkanır; tabii bağışmalar, gülüşmeler eşliğinde. Henüz terlik ve pijama köye gelmemiştir, o yüzden anne yıkadığı çocuğunu kurular, giydirir, başına eski bir çember, varsa havlu sarar, ayakları kirlenmesin diye sırtına atar, doğru yatağa... Sonra öbürü, sonra öbürü...

Erkek çocuklar sahayı terk edip ertesi günün rüyalarıyla dolu tatlı uykularına dalarken sıra kız çocuklara gelir. Onlar da daha bir sessizlik, mahremiyet ve titizlik içerisinde, anneleriyle fısılđaşarak, biraz da nazlanarak arınırlar. (Aah o gani gönüllü, güngörmüş anneler! Ne oldular, nerelere gittiler?).

Evin erkekleri sabah ezanı okunmadan kalkar, giyinir, abdestini alır ve camiye doğru yola koyulur. Eski alışkanlıklarını veya babasının gelenegiini sürdürenler yarım saatlik, bir saatlik mesafeyi katetmeyi göze alarak Büyük Cami'ye veya babasının gittiği camiye gider, diğerleri ise mahalle camilerinin *dershane* denen oturma kısmına kendini atar.

Hoca zaten çoktan kalkmış, sobayı uyandırmıştır. Bir taraftan da ders bakmaktadır, mollalığı varsa vaaz edecek, en azından yıllanmış Osmanlıca hutbe mecmuasından bayram hutbesini okuyacaktır.

Çocuklar ancak bayram namazına yetişir. Büyükler için bile nisbeten karışık olan bayram namazı onlar için bir problem teşkil etmez. Nasıl olsa yanındakini gözetleyecek ve onun yaptıklarını üç aşağı beş yukarı yapacaktır. Yanlış yapsa, rükuya biraz geç gitse ne olur ki? Çocukların kafası namazdan sonraki bayramlaşmalarda alınabilecek muhtemel harçlıklarda yoğunlaşmakta, derinleşmektedir.

Namazdan hemen sonra cami avlusunda başlayıp gün boyu süren bayramlaşmalar başlamıştır. Çocuklar önce babalarını ve büyük akrabalarını yakalamak peşindedir. Sonra da diğer cemaat sıraya alınır. O heyecan içerisinde "Bayramınız mübarek olsun" cümlesini tam olarak, doğru ve işitilebilir bir sesle söyleyebilenlerin sayısı hayli sınırlıdır.

Namazdan ve bayramlaşmadan sonra büyükleri yemeğe davet eden aileler bellidir; cemaatin önemli bir kısmı eve giderler (Bizim mahallede Vahitler'in evine gidilirdi). Caminin hocası ve orada kalan birkaç yaşlı için camiye de yemek ve tatlı getirilirdi.

Mahallenin çocukları dedemden kalma bir gelenek olmak üzere bay-

ram yemeklerini bizim evde yerlerdi. Annem bir gün önceden hazırlıkları yapmıştır. 15-20 çocuk bir veya iki sofranın etrafında kurulurduk. Hepimiz aynı tabaktan yedik. Önce yağlı tava yemeği (çoğunlukla *muhlama*); sonra çorba (sebzeli yemek), ardından pilav ve en önemlisi büyükçe bir tabak bal.

Evimizden hiç eksik olmayan balın bolluk ve bereketini nasıl anlatabilirim? Çocuk arkadaşlarımızın heyecanla ve hevesle bekledikleri de bu büyükçe tabaktı, çünkü çok azının evinde bal bulunurdu. (Zamanlar geçtikçe, zenginleşme ve refah oranı artıkça bizim bayram sofrasındaki çocukların sayısı da heyecanları da azaldı). Biz aşı kaşık sallarken rahmetlik anam bir taraftan bize yemek yetiştirir, bir taraftan da sofrayı devirmeyelim, üzerimize dökmeyelim, itişip kakışmayalım diye sürekli bizi uyarır, zayıf ve fakir çocukların en azından diğerleri kadar yemekleri için dikkat ederdi. Kolay değil, 5 ilâ 12 yaş arasında 15-20 çocuk aç kurtlar gibi, aynı anda, aynı kaptan yemek yiyor!

Annemle köydeki son Ramazanımız yüksek tahsilimin son seneleğinde, yazdan sonbahara doğru geçerken yaşanan tatlı bir mevsimde bütün letafetiyle akıp geçti. Evde ikimizdik, babam camideydi. Haftanın birkaç günü sabahın serininde birbuçuk saatlik Anbet'in yolunu yokuş yukarı, tatlı ve buz gibi suların arasından, binbir türlü yeşilliğin refakatinde geçerek kat ediyor, ikindi sonrası, aldığımız nefeslerin sesini boğazımızda hissederek ve o serin sularla yüzümüzü ve kollarımızı yıkayarak dönüyorduk. Topladığım ekşi elmalardan annemin yaptığı kompostoların içine mısır ekmeğinin kabuk kısmını doğrayarak, sadece onlarla yaptığımız iftarların tadı hâlâ damağımdadır.

Kalan belki de anne tadıdır.

Sonra İstanbul'da fakirhaneye geldikleri senelerde de anamla birlikte birkaç Ramazanı karşıladık, çocuklarımızın da katıldığı oruçlu zamanlar arasından geçtik, güzel iftarlarımız, sahurlarımız, teravihlerimiz oldu ama son büyük dinî hissiyat, zevk, tat o köydeki Ramazanımızda kaldı... Anne hissiyatı, ana tadı...

Jorge Amado "İnsanın anavatanı çocukluğudur" demiş.

Hem ana hem vatan...